

Pálóczi Horváth András

TELEPÜLÉSSZERKEZETI MEGFIGYELÉSEK NAGYKUNSÁGI KÉSŐ KÖZÉPKORI FALVAKBAN ÉS A KISKUNSÁGI SZENTKIRÁLYON

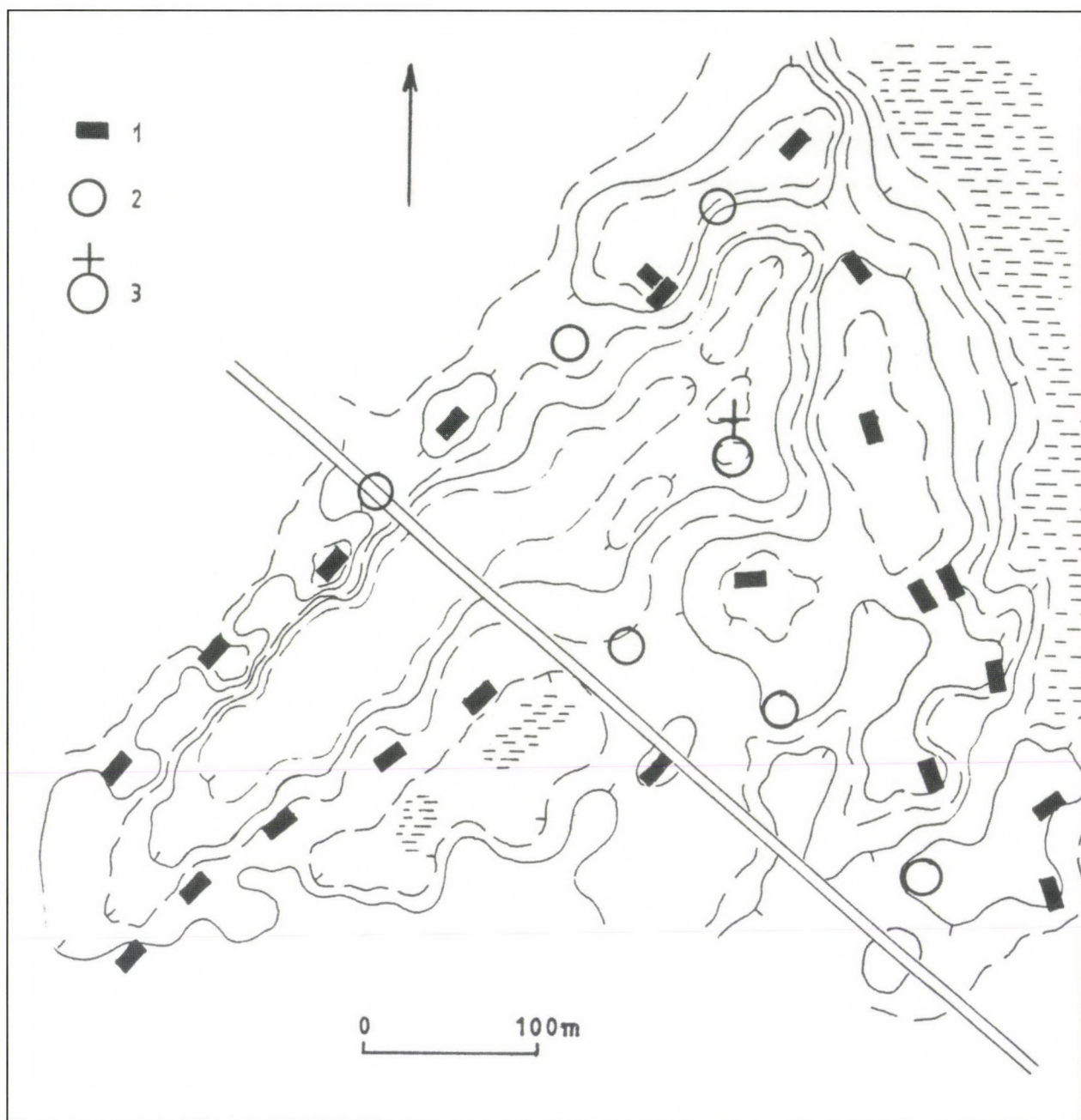
A szerző terepbejárásokat végzett a Méri István által kutatott Túrkeve-mórici későközépkori falutelepülésen, ahol újabb jobbágyportákat és lakóházakat fedezett fel. Hasonló terepbejárásokkal vizsgálta meg a Karcag és Kisújszállás határában lévő kun szállásfalvak helyét s ezek tanulságait egybevetette az általa feltárt szentkirályi településsel.

Kulcsszavak: Méri István, későközépkori falvak, Túrkeve-Móric. Szentkirály.

Túrkeve várostörténeti monográfiájának megírása kapcsán 1986-ban régészeti terepbejárást végeztünk a város határában, elsőként Móric középkori falu lelőhelyét kerestük fel, ahol Méri István 1948–1949-ben végzett feltárást (Túrkeve 1. lelőhely). A lelőhely Móricföld határrészen, a város belterületétől kb. 4,5 km-re ÉNy-ra fekszik, az ármentes hátság K-i szélén, egy időszakosan vízjárta lapos mentén. A középkori falu felszíni nyomai egy ÉK–DNy-i irányú, kb. 100 m széles természetes mélyedés mindkét partján található, mintegy 700 m hosszúságban és 200 m szélességben (PÁLÓCZI HORVÁTH 1992, 68, 89). Méri István felmérése szerint a falu alaprajza fordított L alakú, tehát a szárazulat K-i peremén, a település tengelyét képező mélyedéstől D felé is húzódott egy házsor (MÉRI 1954, 140–141, 2. kép) (1. kép). A település teljes hosszúsága ezzel az L alakú töréssel kb. 1100 m. A szomszédos házak egymástól való távolsága igen változó: a legkisebb távolság Méri szerint kb. 45 m (a 13. és a 15. ház között), a legnagyobb távolság kb. 140 m (az 1. és a 10. ház között), az átlagos távolság 70 m (MÉRI 1954, 140). Méri 21 ház helyét rögzítette a település alaprajzán, ez valójában 20 házhelyet, vagyis 20 beltelket jelent, mivel az egymásnak háttal épített 8. és 9. ház

valószínűleg nem tekinthető külön teleknek. A XVI. század második felének magyar és török összeírásai alapján, közvetlenül a török hódítás előtt Móric népessége 36 családra tehető. 1567-ben és 1571-ben 31 család lakott a faluban, az összeírók 5 pusztá telket említenek (MÉRI 1954, 140.; GYÖRFFY 1956, 22.; PÁLÓCZI HORVÁTH 1992, 69–70). Az összeírások portaszáma és a lakóházak régészetileg megállapított száma között jelentős a különbség, Méri is jelezte, hogy a régészeti kutatás legalább 10 ház helyét nem találta meg.

1986-ban terepbejárásunk során megállapíthattuk, hogy az ásatás óta a lelőhely viszonylag jó állapotban maradt meg, a házhelyek a felszínen világosan kivehetők. A hosszanti mélyedés ÉNy-i partján 10 házhelyet különböztettünk meg (Méri térképén 6 szerepel), DK-i partján 6-ot vagy 7-et. Nem találtuk meg viszont a fordított L alakú település K-i szárnyát, ahol Méri felmérése szerint 6 házhely volt (PÁLÓCZI HORVÁTH 1992, 68) (1. kép). Az ÉNy-i sorban tehát hasonló sűrűn álltak a házak, mint a mélyedés DK-i partján. Az összeírások adatai és a régészeti megfigyelések között így valamelyest csökken a különbség, de még mindig jó néhány család lakhelye hiányzik. Véleményünk szerint ezt az eltérést nem egyedül a régészeti módszer

1. kép Túrkeve–Móric késő középkori falu alaprajza. 1: a Méri I. által felmért házak; 2: az 1986-i terepbejáráson megtalált házhelyek; 3: templom

Abb. 1 Dorfplan von Túrkeve-Móric. 1. Die von I. Méri vermessene Häuser. 2. Während der Geländebegehung im Jahre 1986 aufgefundene Hausplätze. 3. Die Kirche.

rek hibalehetősége okozza. A jobbágytelkek osztódása és az adózás elkerülése miatt már a XV. században gyakori jelenség volt, hogy egy telken két vagy több parasztcsalád lakott együtt (KUBINYI 1986, 286–288, 291–292). Bizonyára

Móricon is voltak ilyen porták, ez esetben a lakóházak a telken egymás közelében épültek, viszont a felszíni leletek csak egyetlen házhelyet jeleznek. Másik lehetséges megoldás, hogy Móric faluhoz a Méri által feltárton kívül egy

másik településhely is tartozott, a népesség egy része ott található. Ismerünk ugyanis olyan régészeti lelőhelyet Móric közelében, ahol ez a magyarázat megkockáztatható. Ugyanezen a határrészen, Móric falutól ÉNy-ra 2 km-re, az Ördögárok mindkét partján egy kis méretű középkori települést találtunk (Túrkeve 11. és 13. lelőhely), amely a leletek alapján a XIII. és a XVI. század között volt lakott. A település felszíni nyomai 200 m, illetve 100 m hosszán és 40–50 m szélességben húzódnak, a terepen levő kisebb kiemelkedések házakat jelezhetnek (PÁLÓCZI HORVÁTH 1992, 89). A település nevét nem ismerjük, írott forrásokban nem szerepel, lehetséges, hogy Mórichoz tartozó lakóhely volt.

A késő középkori Móric falu telekbeosztását Holl Imre kísérelte meg rekonstruálni azzal a módszerrel, hogy a házak közötti távolságokat megfeleltette, s a hosszanti mélyedésre merőlegesen bejelölte a feltételezett telekhatárokat. Az ÉNy-i és a K-i házsornál 80 m szélességű, a mélyedés DK-i partján 60 m szélességű telkeket rekonstruált. Holl utcát is feltételezett a mélyedés mindkét partján, továbbá a keleti házsor belső, nyugati oldalán (HOLL 1985, 240, 340, Taf. 2). Ez a rekonstrukciós módszer indokoltnak tekinthető, amennyiben a telkek beépítésére és az utca létrejöttére a felszíni jelenségeken és az ismert ásatási eredményeken kívül nincsenek más régészeti adatok, és ha feltételezzük, hogy valóban egyetlen lakóház állt egy beltelek bejárati oldalán. Miután Móricon az ásatás csak a lakóházak feltárására irányult, nem tudjuk, hogy milyen épületek álltak a lakóházak között, és hogy egy-egy porta szélességében mennyire volt beépítve. További bizonytalanságot jelent, hogy a falualaprajz és az újabb helyszíni megfigyelések között is van eltérés: az ÉNy-i házsor felszíni nyomai mintegy 100 m-rel hosszabbak, és 4 házhellyel többet feltételezhetünk, mint amennyi az alaprajzon látható. Itt a 70 m körüli átlagos telekszélesség valószínű. A mélyedés DK-i partján a nagyjából egyező ásatási és terepbejárás megfigyelések miatt

valószínűleg elfogadható a Holl által becsült kb. 60 m-es telekszélesség. A keleti házsor esetében a rekonstruált telekosztás valószínűtlen, mert a telkek a lakóháztól egyenesen a vízjárta laposba futnának bele. Itt valamilyen más elrendezéssel kell számolnunk. Azt az ismert adatot is jobban figyelembe kellene vennünk, hogy az egri püspökség 1567-i összeírásában 18 egész telkes jobbágy, 10 kapitány, 5 pusztatelek és csak 3 zsellér szerepel (U. et C. 1/2, fol. 47., lásd MÉRI 1954, 140, 17. j.), tehát a falu lakossága többségének, legalább 28 családnak volt egész jobbágytelek méretű, bizonyára egy királyi holdat kitevő beltelek (a kapitányi családoknak lehetett nagyobb is). A 70 vagy 80 m körüli szélesség feltehetően 24×36 királyi öl nagyságú (75×112,5 m-es), vagyis 1 királyi hold méretű beltelekre enged következtetni.

A településen belüli közlekedés megoldása miatt jogos a feltételezés, hogy a házsorokkal párhuzamosan futottak kocsutak, s ezek utcának is felfoghatók. A település tengelyében, a hosszanti mélyedés egyik vagy mindkét partján húzódnak kocsutak. A keleti házsor előtt a lapos peremén szintén feltételezhetünk közlekedési utat.

A fentiekben tárgyalt településszerkezeti problémák miatt érdemes lenne Móricon célzott műszeres kutatást, esetleg kiegészítő ásatást végezni, hogy kérdéseinkre pontosabb és részletesebb választ kapjunk.

Az első késő középkori faluásatás, amely a lakóház feltárásán kívül célul tűzte ki a belső telek szerkezetének megismerését is, Selmeczi László nevéhez fűződik. Selmeczi a Karcag határában fekvő Orgondaszentmiklós kun településen végzett ásatást 1971–1973-ban. A felszíni nyomok alapján hosszán elnyúló, utcás-soros településen két beltelek részleges feltárása történt meg (SELMECZI 1974, 49–56; SELMECZI 1976, 255–262). Az utca vonala és az Üllő medre közé eső I. sz. beltelken kb. 70 m hosszú és változó szélességű – 10, 20, illetve 25 m széles – területet vizsgáltak át. A II. sz. beltelken, az utca másik oldalán 8×14 m-es

felületet tártak fel. Az ásató meghatározása szerint legfontosabb eredmény, hogy mindkét telken két–két, lakás céljára szolgáló építmény állt. Az I. sz. beltelken a XV–XVI. században az Alföldön általános, háromhelyiséges, zárt tüzelős felszíni lakóház került elő, bejárata előtt pedig egy kör alakú, letapasztott aljú, tüzelő nélküli felszíni építmény maradványa, amelyet Selmeczi jurtnak határozott meg. A II. sz. beltelken földbe mélyített építmények közelében szintén előkerült egy hasonló kerek épület. Az I. sz. beltelken a lakóháztól kb. 30 m-re kerítés alapárkát tárták fel, valószínűleg ez határolta a telket. A telekosztás tehát merőleges volt a település tengelyében futó utcára.

Az orgondaszentmiklósi ásatás jelentős eredményének tartható, hogy adatokat hozott napvilágra a nemrég megtelepedett kunok településeinek belső szerkezetéről, és megközelítőleg képet kapunk a telkek változatos beépítéséről, melléképületeiről is. Sajnálatos, hogy eddig csak összefoglaló alaprajzok közlésére került sor (SELMECZI 2011, 192–199). Az egyes objektumok meghatározásával kapcsolatos vitára nem térek ki, abban végül is a részletes szelvény- és metszetrájzok és az objektumok időrendjének pontos ismeretében lehetne állást foglalni.

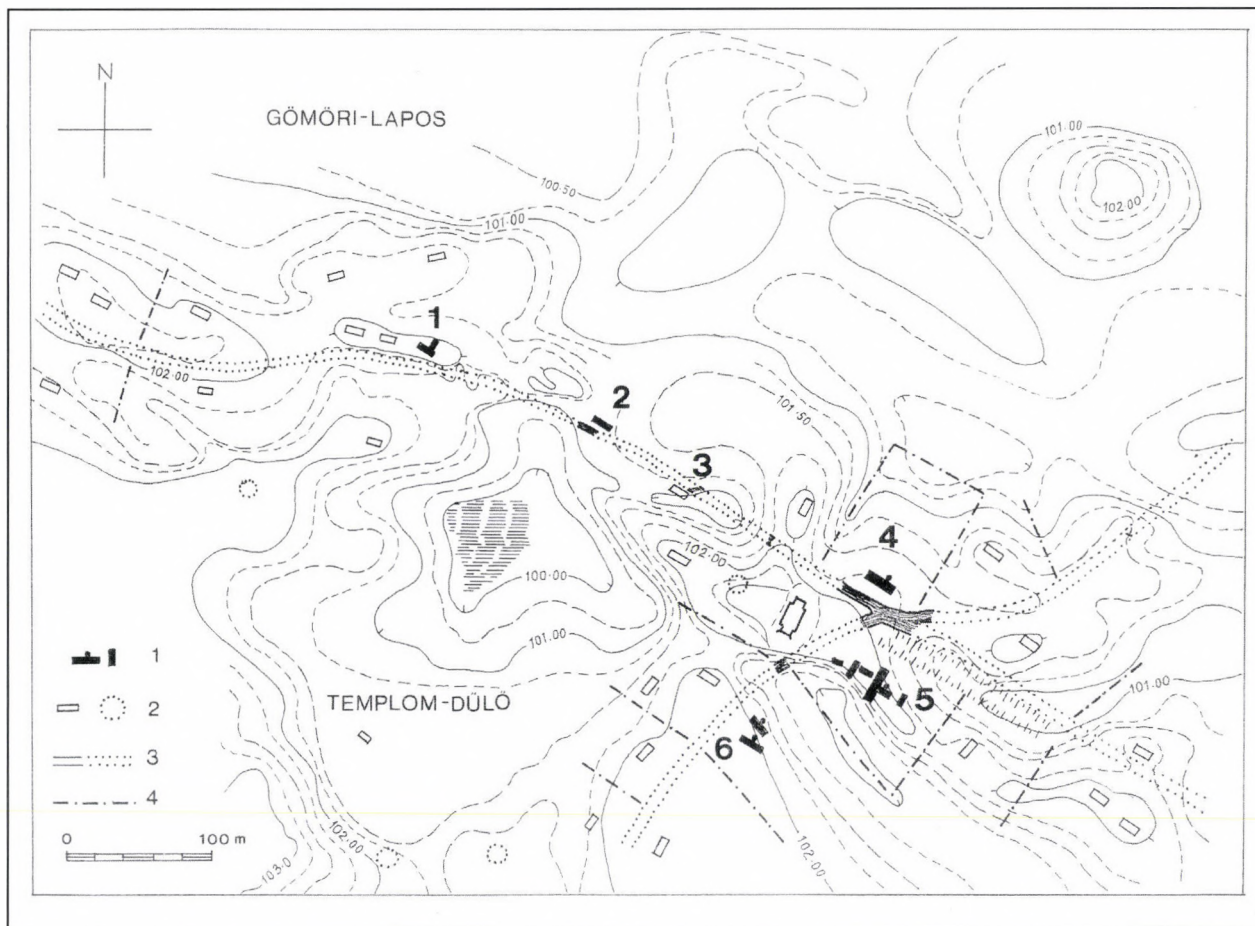
Orgondaszentmiklós elpusztult késő középkori falu területén 1990-ben végeztünk terepbejárást (Karcag 6. lelőhely). Az Üllő lapos keleti partján kb. 1400 m hosszúságban és 200–300 m szélességben figyeltünk meg településnyomokat. Bár a felszíni nyomok alapján az egyes házhelyek nehezen felismerhetők, a leletanyag sűrűsödése és ritkulása arra utal, hogy a házak soros rendszerben, egymástól viszonylag távol helyezkedtek el. A település tengelyében bizonyára húzódtott utca, és ennek két oldalán széles telkek terülhettek el.

Az intenzív szántóföldi művelés miatt egyre ritkábban lehet találni olyan késő középkori elpusztult faluhelyet, amelyen a házak helyei még jól kivehetők. Györffy István 1924-ben még ezt írhatta a Karcag határában fekvő Bócsa

faluról: „Az egykori Bócsa kelet–nyugati és déli irányban mintegy fél dűlőföldnyire terjedt ki a Kecskeri lapályig. A régi utcák és házak helyei több helyen kivehetők. Az egykori házak felett lévő szántott talajon gyakran lehet találni bögreformájú kemencecserepek és díszesebb domborművű kályhacsempék darabjait...” (KAPOSVÁRI 1987, 111). 1990-ben karcagi terepbejáráskor megtaláltuk a Bócsával azonosítható települést (Karcag 30. lelőhely). Egy részén még felismerhetők a házak szürke, hamus-agyagos, 30–50 m átmérőjű faltjai, melyek egymáshoz közel helyezkednek el, csoportosan vagy két sorban. A leletanyag késő középkori kerámia. A település másik részét mélyszántással elpusztították, a traktor nyomában egy zsák cserepet szedtek össze és bevitték a szolnoki múzeumba. A Györffy István által feltárt templomnak már semmilyen nyoma nem volt a lelőhelyen.

Kisújszállás Turgony határrészén 1964-ben és 1982-ben végeztünk terepbejárást a késő középkori Nagyturgony (Tótturgony) kun falu területén (Kisújszállás 29. és 30. lelőhely). A templomdomb egy részét már a XX. század elején elhordták feltöltéshez. 1981-ben az egész dombot elhordták és a mélyebb részeken elterítették, ezzel a templom épületmaradványait teljesen és a temetőt nagyrészt elpusztították. A templom a település északi végéhez közel állt. A településnyomok É–D-i irányban mintegy 1400–1500 m hosszan húzódnak, szélességük általában 100–150 m, a lelőhely déli végénél 250–300 m. A település középső és D-i szakaszán megfigyelhetők a házhelyek: egymástól 50–70 m-re elhelyezkedő szürke törmelékklüppök, ahol sűrűsödnek a felszíni leletek (PÁLÓCZI HORVÁTH 1986, 149; PÁLÓCZI HORVÁTH 1987, 20). A felszíni nyomok alapján Nagyturgony is soros rendszerű, egy utcás településnek tartható.

Az írott forrásokból ismert Kisturgony (Tormásturgony) késő középkori falut Nagyturgonytól kb. 1 km-re DK-re 1964-ben találtuk meg, 1982-ben ismét bejártuk. É és Ny felől mo-

2. kép Szentkirály késő középkori falu alaprajza. 1: feltárt épületek; 2: házhelyek felszíni nyomok alapján; 3: a középkori kocsút (utca) nyomvonala; 4: rekonstruált telekhatárok

Abb. 2. Dorfplan von Szentkirály. 1. Das freigelegte Gelände. 2. Hausplätze aufgrund von Oberflächenspuren. 3. Mittelalterliche Wagenstraße. 4. Rekonstruierte Grundstücksgrenzen.

csaras rét, D felől egy S alakú meder határolja. Az É–D-i irányú, ellipszis alakú településnyomok kiterjedése 600×400 m, az egyes házhelyek elég jól észlelhetők. A település tengelyét egy ÉNy–DK-i irányú széles mélyedés képezi, ennek két oldalán, több sorban helyezkednek el a házak, egymástól való távolságuk 40–50 m-re becsülhető (PÁLÓCZI HORVÁTH 1986, 149–150; PÁLÓCZI HORVÁTH 1987, 20).

A karcagi ásátásokkal csaknem egy időben, 1971-ben kezdtük el a Duna-Tisza közén, Kecskeméttől keletre fekvő késő középkori Szentkirály kun falu ásátását. A falu egy ÉNy–DK-i irányú, alacsony dombhátra települt,

É felől nagy vízjárta terület határolta. A dombon mintegy 900 m hosszúságban és 200 m szélességben figyelhetők meg a középkori település maradványai: az egykori épületek helyét jelző, a környező felszínből kiemelkedő, agyagos-meszes omladékhalmok, egymástól 35–105 m távolságra. Leggyakoribb a 60–70, illetve a 100–105 m-es távolság a házhelyek között. A lelőhely DK-i harmadában, a domb legmagasabb részén áll a református templom, amely a középkori templom romos falmaradványainak felhasználásával épült 1901-ben. A templomtól DNy-ra kb. 400 m hosszan szintén húzódik egy házsor (2. kép). Ezzel a leágazással együtt tehát

a település teljes hosszúsága 1300 m-re tehető (PÁLÓCZI HORVÁTH 1986a, 225). Feltártuk a település tengelyében, ÉNy–DK-i irányban futó, földből döngölt kocsút több szakaszát, nyomvonala mintegy 280 m hosszan pontosan ismert (PÁLÓCZI HORVÁTH 2000, 124). A szintvonalak elárulják az út további, nem feltárt szakaszát is. Ez a kocsút tekinthető a falu utcájának. A templomtól DK felé eső részen a kocsút mentén egy kb. 20 m széles, eredetileg természetes mélyedés húzódik, amelyet az alján feltárt kapanyomok tanúsága szerint folyamatosan tisztítottak. A templomnál a falu utcáját egy másik út keresztezte, amely a DNy-i házsor felé tartott, illetve ÉK felé kivezetett a faluból. A középkori belterület szélén feltártuk ennek a kivezető útnak egy szakaszát, amely egy legelőként használt és soha nem szántott parcellában szerencsés módon megmaradt az évszázadok során. Ezen a kissé laposabb részen ezt az utat töltésútként építették meg (PÁLÓCZI HORVÁTH 2000, 124). A középkori település tehát utcás-soros szerkezetű volt, morfológiai szempontból nagyon hasonló a nagykunsági Móric faluhoz. Hasonló alaprajzi szerkezet figyelhető meg a mezőföldi Perkátán, a Köhalmi-dűlőben feltárt kun szállás esetében (HATHÁZI 2004, 19–22, 3. térkép). Ezt a késő középkori morfológiai falutípust a Kunságra jellemző táji típusnak határoztuk meg, melynek összetett, állattartó-földműves gazdálkodásában az állattartásnak volt vezető szerepe (PÁLÓCZI HORVÁTH 2006, 370–371).

Szentkirályon a 22 éven keresztül tartó ásatás során öt munkahelyen dolgoztunk. Legnagyobb összefüggő felületet a település központi részén, a Református templom környékén tártunk fel. Itt alkalmunk nyílt a lakóházak feltárásán kívül a gazdasági udvarokat is átkutatni. Elsőként a 4. portának elnevezett terület feltárását fejeztük be, ahol érdekes telekszerkezet bontakozott ki. Két, egymás fölé rétegeződő lakóház került napvilágra az utcával párhuzamosan. A korábbi a XV. század közepe táján építették (4/a. ház), elegyengetett omladékain a XVI. század közepe táján építettek új házat

(4. ház), amely a század végéig állt fenn. Más szilárd épület azonban nem állt a telken (PÁLÓCZI HORVÁTH 1989, 90–92). A lakóház mellett egy istállónak tartható kis gazdasági épületet, mögötte a gazdasági udvaron, kb. 20×35 m-es területen több periódust képviselő karámfalakat, a telek végében pedig egy gödörólat tártunk fel (PÁLÓCZI HORVÁTH 1986a, 228–229; PÁLÓCZI HORVÁTH 1990, 76–88). A számos cölöp- és karólyuk egy részéből valószínűleg néhány felszíni ól rekonstruálható. A telekhatárt ÉNy felé a rétegvonalak rajzolják ki, DK felé pedig egy vízvezető árok és az ÉK-i irányú kocsút jelzi a beltelek szélét. A beltelek szélességét 70–75 m-re becsüljük. A telek beépített területének mélysége kb. 45 m, a gazdasági udvar mögött nyilván kertek következtek. Az enyhén lejtős terepen a vízjárta terület széléig kb. 100–110 m-es telekhosszúságot kapunk. Véleményünk szerint a 4. porta nagysága 1 királyi holdra becsülhető: 24×36 királyi öl, 75×112,5 m (PÁLÓCZI HORVÁTH 1986a, 227; PÁLÓCZI HORVÁTH 2000, 129–130).

A fenti telekkel szemben, az utca másik oldalán jóval nagyobb beépített felületet (kb. 100×40 m) tártunk fel, valamint a templom körüli temető jelentős részét. Ez az 5. portának elnevezett telek igen sűrű beépítésű volt. Egy-egy periódusban két vagy három lakóház és egész sor melléképület állt rajta. A telket a lakóházak között húzódó két vízvezető árok osztotta három részre. A XV. században egyszerre két lakóház állt egymás közelében (7. és 10. ház), később felépült egy harmadik (5. ház), ezek pusztulása után, a XVI. század második felében pedig már három ház állt egymás mellett (6., 12. és 16. ház). Tüzelőberendezéssel azonban mindegyik periódusban csak egy-egy épület rendelkezett (PÁLÓCZI HORVÁTH 2000, 127–128). A gazdasági épületek bemutatására itt nincs mód, többek között voltak karóvázas ólak, pincét helyettesítő veremkunyhók, két szilárd falazatú melléképület (kocsiszín, istálló?), talpgerendás épület nyoma, cölöpszerkezetű, nyitott építmények, szárnyékok, tető nélküli

állattartó helyek (marhaállás, karám). Feltártunk egy gerendabéleléses ásott kutat, de valószínűleg még egy másik kút is volt a telken. Az 5. porta szélességét kb. 90 m-re becsüljük. DNy felé a telekhatárt nehéz rekonstruálni, mivel ott egy hosszanti mélyedés húzódott, amibe befutottak a vízvezető árkok. A terepadottságok miatt itt tehát egy trapéz alakú terület állt rendelkezésre, amely kisebb volt egy királyi holdnál (annak kb. $\frac{2}{3}$ -a). A telek DK-i végében mindössze 20–25 m széles sáv maradt a kertek számára. Ezért arra a megoldásra gondolunk, hogy a szükséges földterületet másutt mérték ki, a mélyedés túloldalán, igazodva a terepszonyokhoz és a szomszédos telekhatárokhoz (PÁLÓCZI HORVÁTH 2000, 131–133).

A 6. porta a templomtól DDNy-ra helyezkedik el. Ezen nem tártuk fel a teljes gazdasági udvart, csak a beépített központi részt. A lakóházak minden periódusban ÉNy–DK tájolásúak voltak, bejáratuk DNy-ról nyílt. A házak mellett itt is álltak ólak, karámok, nádfalú építmények. Feltártunk egy mély gödörólat, amelyet egy agyagkitermelő gödör helyén létesítettek (32. épület, lásd ASZT 2002). A telket ÉK felől

az említett mélyedés választotta el az 5. portától. Szélességét DNy felé csak becsülni tudjuk, mivel a következő házhely kb. 90 m-re van, tehát itt is volt elegendő hely egy 24 királyi öl szélességű belteltek számára (PÁLÓCZI HORVÁTH 2000, 127, 133–134).

A feltárt és elemzett belteltek szerkezete között egyezések és különbségek is mutatkoznak. A gazdasági épületek igen változatosak, de ritkák a szilárd falazatúépületek, inkább a jelentős állattartásra utaló ólak, szárnyékok, karámok fordulnak elő. Két telken is feltártunk sertés tartására szolgáló gödörólat. A beépítés különbözőségének valószínűleg társadalmi magyarázata van: jogállás, vagyoni helyzet, családszerkezet stb. A 4. portán egy időben egyszerre egy család lakott, az 5. portán három, a 6. portán pedig kettő. Az utóbbi telekszerkezet magyarázza, hogy a régészeti módszerekkel megállapítható belteltek száma és az írott forrásokban említett családok száma között jelentős eltérés van. Szentkirályon a XVI. század közepe táján már 2:1 körül lehetett a lakóházak és telkek aránya (PÁLÓCZI HORVÁTH 2000, 128).

IRODALOM

- ASZT 2002 ASZT Á., *Gödörólak a középkori magyar falvakban, különös tekintettel a Szentkirályon feltártakra. – Pit-sties in Hungarian villages in the Middle Ages with special respects for the excavations in Szentkirály*. In: Novák L. F. (szerk.), *Gazdálkodás az Alföldön. Földművelés. Traditional economy in the Great Hungarian Plain. Agriculturing. Az Arany János Múzeum Közleményei IX* (2002) 69–100.
- GYÖRFFY 1956 GYÖRFFY L., *Adatok az Alföld törökkori településtörténetéhez*. Jászkunsági Füzetek 4. Szolnok 1956.
- HATHÁZI 2004 HATHÁZI G., *A kunok régészeti emlékei a Kelet-Dunántúlon. – Die archäologischen Funde und Befunde der Kumanen im Osten Transdanubiens*. OpHung 5. Budapest 2004.
- HOLL 1985 HOLL I., *Mittelalterliche Dorfgrundrisse in Ungarn*. MittArchInst 14 (1985) 243–249, 339–342.

- KAPOSVÁRI 1987 KAPOSVÁRI GY., *Adatok Györffy István régészeti tevékenységéhez.* In: Bellon T.–Szabó L. (szerk.), Györffy István az Alföld kutatója és életművének irodalma. Nagykunsági füzetek 6. Karcag–Szolnok 1987, 105–113.
- KUBINYI 1986 KUBINYI A., *Az alföldi megyék jobbágyportaszáma a középkor végén (A középkorvégi népesség meghatározásának problémái).* – *Number of plots in the Great Hungarian Plain counties at the end of the Middle Ages.* In: Novák L.–Selmeczi L. (szerk.), Falvak, mezővárosok az Alföldön. Az Arany János Múzeum Közleményei IV (1986) 279–299.
- MÉRI 1954 MÉRI I., *Beszámoló a tiszalök-rázompusztai és túrkeve-mórici ásatások eredményéről.* – *Отчет о раскопках в Тисалёк–Разомпыцма у Туркеве–Морпуй. II.* ArchÉrt 81 (1954) 138–154.
- PÁLÓCZI HORVÁTH 1986 PÁLÓCZI HORVÁTH A., *Szállások, halmok, temetők. (Kisújszállás településtörténete az őskortól a török kor végéig).* In: Szabó L. (szerk.), Kisújszállás város története. I. Kisújszállás 1986, 97–170, 181–202.
- PÁLÓCZI HORVÁTH 1986a PÁLÓCZI HORVÁTH A., *Régészeti és településtörténeti adatok a kunok letelepedéséhez (Egy középkori kun falu, Szentkirály feltárásának eredményei).* – *Archeological and settlement-historical data to the settlement of Cumanians.* In: Novák L.–Selmeczi L. (szerk.), Falvak, mezővárosok az Alföldön. Az Arany János Múzeum Közleményei IV (1986) 215–236.
- PÁLÓCZI HORVÁTH 1987 PÁLÓCZI HORVÁTH A., *Középkori településtörténeti kutatások a Nagykunságon.* In: Fazekas I.–Szabó L.–Sztrinkó I. (szerk.), A Jászkunság kutatása 1985. Kecskemét–Szolnok 1987, 11–28.
- PÁLÓCZI HORVÁTH 1989 PÁLÓCZI HORVÁTH A., *Külső kemencés lakóházak a középkori Szentkirályon.* – *Dwelling-houses with open-air ovens and tile-stoves in the room in medieval Szentkirály.* In: Novák L.–Selmeczi L. (szerk.), Építészet az Alföldön. Az Arany János Múzeum Közleményei VI (1989) 89–106.
- PÁLÓCZI HORVÁTH 1990 PÁLÓCZI HORVÁTH A., *Agrártörténeti emlékek a középkori Szentkirály faluban. (Gazdasági épületek a 4–4/a. ház beltelkén.)* – *Agrarian historical data to the medieval village of Szentkirály.* A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1988–1989. (1990) 69–94.
- PÁLÓCZI HORVÁTH 1992 PÁLÓCZI HORVÁTH A., *Túrkeve története a honfoglalástól a török idők végéig.* In: Örsi J. (szerk.), Túrkeve földje és népe. I. Túrkeve 1992, 49–112.
- PÁLÓCZI HORVÁTH 2000 PÁLÓCZI HORVÁTH A., *Lakóház és telek rekonstrukciója Szentkirályon, egy alföldi késő középkori faluban. I.* In: Bende I.–Lőrinczy G. (szerk.), A középkori magyar agrárium. Tudományos ülésszak Ópusztaszeren. Ópusztaszer 2000, 121–149.

- PÁLÓCZI HORVÁTH 2006 PÁLÓCZI HORVÁTH A., *Az elpusztult késő középkori falvak morfológiai variációi. – The morphological variations of the ruined villages from the late medieval ages. – Morphologische Variationen der zerstörten Dörfer aus dem späten Mittelalter.* In: Székely Z. (főszerk.), Ünnepi kötet a 65 éves Tomka Péter tiszteletére. Arrabona 44/1 (2006) 357–390.
- SELMECZI 1974 SELMECZI L., *Nomád települési struktúra a Nagykunszágban (Orgondaszentmiklós 14–16. századi település ásatásának eredményei.)* In: Hofer T.–Kisbán E.–Kaposvári Gy. (szerk.), *Paraszti társadalom és műveltség a 18–20. században. I. Faluk II. Mezővárosok. III. Tanyák.* Budapest–Szolnok 1974. I, 47–58.
- SELMECZI 1976 L. SELMECZI, *The Settlement Structure of the Cumanian Settlers in the Nagykunság.* In: Kády–Nagy Gy. (szerk.), *Hungaro-Turcica. Studies in Honour of Julius Németh.* Budapest 1976, 255–262.
- SELMECZI 2011 SELMECZI L., *Kötöny népe Magyarországon.* Karcag 2011.

BEOBACHTUNGEN DER SIEDLUNGSSTRUKTUR VON SPÄTMITTELALTERLICHEN DÖRFERN IN GROSSKUMANIEN UND IM DORF SZENTKIRÁLY IN KLEINKUMANIEN

Zusammenfassung

Der Verfasser führte Geländebegehungen an den Stellen von früher freigelegten oder beobachteten spätmittelalterlichen Dörfern in Großkumanien durch (Túrkeve-Móric, Orgondaszentmiklós, Bócsa, Turgony). An der Stelle des ehemaligen Dorfes Móric, welches einst von I. Méri Lerschlossen wurde, gelang es ihm nicht, die Hausplätze aller freigelegten Häuser aufzufinden, aber die Stellen weiterer Häuser und Pforten konnte er feststellen. Die Breite der Grundstücke betrug 60–70 m. (Abb. 1) In Orgondaszentmiklós legte L. Selmeczi zwei Gewannen frei. Diese Siedlung musste ein langes Straßendorf gewesen sein, die Grundstücke

waren vermutlich 70 m lang und etwa 10–25 m breit. Auch Bócsa, Nagy- und Kis-Turgony mussten ähnlichweise Straßendörfer gewesen sein. Infolge der Tiefpflügen können die einstigen Stellen der Häuser heute nicht mehr beobachtet werden.

Mit diesen Siedlungen vergleicht der Verfasser den Dorfplan der von ihm freigelegten Siedlung Szentkirály in Kleinkumanien, wo die Häuser ziemlich dicht standen, sowie eine Strecke der Straße erhalten war und wo die Grundstücke viel kleiner waren. (Es ist anzunehmen, dass einst ein Teil der Grundstücke außerhalb des Dorfes vermessen wurde.)

A. Pálóczi Horváth

A. Pálóczi Horváth
1114 Budapest, Bartók Béla út 51.
palocziha@yahoo.com

